

TÜRKİYE'DE TURİZM GELİRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ (1992-2003)

Doğan UYSAL*
Savaş ERDOĞAN**
Mehmet MUCUK***

Özet

Bu çalışma turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1992-2003 dönemleri arasında birim kök testi (ADF), Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılarak Türkiye için araştırılmıştır. Sonuçlar, iki değişken arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğunu ve turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme, Nedensellik

Abstract

This study examines the relationship between tourism revenues and economic growth for Turkey between 1992-2003 period by using unit root test (ADF), granger causality test and regression analysis. The results showed that there is reciprocal relation between two variables and tourism revenues have positive effects on economic growth.

Keywords: Tourism Revenues, Economic Growth, Causality

Giriş

Günümüz ekonomileri, istikrar ve büyüme arayışları doğrultunda politikalarına yön vermektedirler. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde turizm sektörünün katkısı da giderek önem kazanmaktadır.

Turizmi ülkeler için önemli kılan farklı nedenler bulunmaktadır. Bunlardan ilki konaklama, yemek, ulaşım ve eğlence faaliyetlerine

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

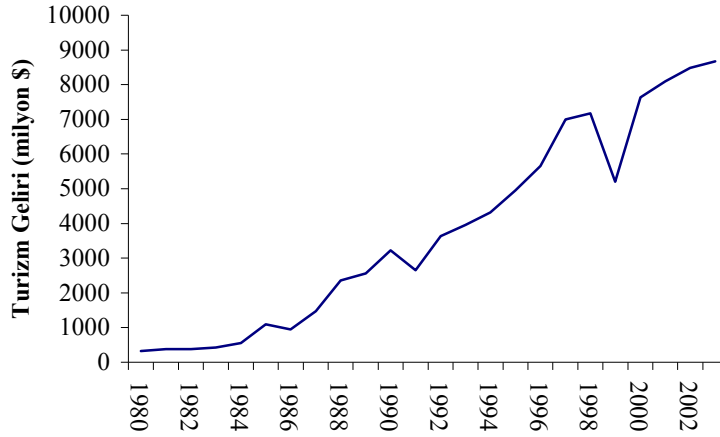
*** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

yönelik artan talebin, yurt içi cari üretim düzeyini yükselterek, gelir seviyesini artırması ve emek yoğun bu sektörün istihdamı olumlu etkilemesidir. Bir başka unsur ise ülkelerin acil olarak ihtiyaç duydukları döviz, dışsattımın artırılmasına oranla daha kısa sürede, daha az kaynak ve az çaba ile sağlamasıdır.

Yukarıda belirtilen temel nedenlere bağlı olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren turizmin, dünya ekonomisinde hızla gelişen ve genişleyen sektörlerden biri haline geldiği, günümüzde ise özellikle Batı'da petrokimya endüstrisinden sonra en büyük ikinci sektör konumuna yerleştiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde de benzer nedenlere bağlı olarak turizmin ekonomi içerisindeki payı giderek önem kazanmaya başlamış, turizme verilen yoğun destekleme çalışmalarının sonucu, bu sektörden elde edilen gelirler yüksek boyutlara ulaşmıştır. Aşağıdaki grafik, Türkiye'nin turizm gelirlerinin 1980 yılından itibaren günümüze kadarki gelişimini göstermektedir.

Grafik 1: 1980-2003 Dönemi Turizm Gelirleri

Turizm gelirlerinin 1980'li yılların ilk yarısında düşük ve birbirine yakın düzeylerde seyretmesine rağmen, ikinci yarısından itibaren

sektörün teşvik edilmesi, turizm gelirlerindeki artışa yansımıştır. Genel ekonomide ve turizm sektöründeki alt yapının hızlı gelişimi ve uygulanan turizm politikası ise 1990'lerden sonra turizm gelirlerinde hızlı bir yükselişe neden olmuştur (Karluk, 1997; 263). Turizm sektöründe yaşanan bu gelişmeler, turizm gelirlerinin GSMH içindeki payını önemli hale getirmiştir. Tablo 1'de Turizm gelirleri ile bu gelirlerin GSMH içindeki payı yer almaktadır.

Tablo 1. Turizm Gelirleri – Turizm Gelirleri/GSMH (1980-2003)

Yıllar	Turizm Geliri (milyon \$)	Turizm Gel./GSMH (%)	Yıllar	Turizm Geliri (milyon \$)	Turizm Gel./GSMH (%)
1980	326	0,47	1992	3639	2,26
1981	380	0,52	1993	3959	2,17
1982	373	0,57	1994	4321	3,29
1983	420	0,68	1995	4957	2,88
1984	548	0,9	1996	5650	3,05
1985	1094	1,6	1997	7002	3,60
1986	950	1,24	1998	7177	3,48
1987	1476	1,68	1999	5203	2,77
1988	2355	2,59	2000	7636	3,78
1989	2557	2,35	2001	8090	5,59
1990	3225	2,12	2002	8481	4,66
1991	2654	1,74	2003	8676	3,64

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1985 yılına kadar %1 düzeyinin altında kalırken bu oran 1985'ten itibaren %1'in üzerine yükselmiş ve elde edilen gelirler, milyar doları aşmıştır. Turizm politikalarının etkisiyle bu yükseliş artarak devam etmiş ve 2000'li yıllarda turizm gelirlerinin GSMH içindeki payının %4-5 seviyelerine kadar çıktığı görülmüştür.

1. Literatür

Turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çok fazla sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bölümde yapılan çalışmalardan seçilmiş bir kısmına yer verilmektedir.

Katırcıoğlu ve Öztürk (2000), turizm göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi KKTC için regresyon ve Granger's Causality testi ile analiz etmişlerdir. Turizm göstergeleri olarak; 1977-1999 yılları

itibariyle KKTC'ye gelen toplam turist sayıları, turizm alanında yapılan (milyon dolar) yatırımlar ve net turizm gelirleri kullanılmıştır. Bağımlı değişken ve ekonomik büyüme ölçütü olarak ise GSMH'yi denkleme dahil etmişlerdir. Sonuçlar, turizm sektörü göstergelerinin ekonomik büyümeye olan etkilerinin pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı fakat esnek olmadıklarını göstermiştir.

Kasman Saadet ve Adnan (2004), 1963-2002 dönemi için turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için incelemişlerdir. Turizm gelirleri ile GSYİH değişkenlerinin kullanıldığı seriler, Genişletilmiş Dickey-Fuller ve Phillips Perron birim kök testleri ile Johansen ve Peseran, Shin ve Smith testleri uygulanarak aralarındaki eşbütünlüğün varlığı test edilmiştir. Analiz sonuçlarından, ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasında uzun dönemli sabit bir ilişkinin bulunduğu ve turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi etkilediği görülmüştür.

Eugenio-Martin vd. (2004) turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985-1998 dönemi verilerinden hareketle Latin Amerika ülkeleri için analiz etmişlerdir. Ülkeler, orta ve düşük gelir düzeyi ile gelişmiş olmak üzere 2 grupta ele alınarak karşılaştırılmıştır. Çalışmada Arellona-Bont dinamik panel ile panel data yöntemleri kullanılmış, sonuçlar turizmin ekonomik büyüme üzerinde orta ve düşük gelir düzeyindeki ülkeler için önemli, gelişmiş ülkeler için ise önemsiz olduğunu göstermiştir.

Oh (2003), turizmdeki gelişmenin ekonomik büyümeye olan katkısını Kore ekonomisi için 1975-2001 üçer aylık reel GSMH ve reel turizm kabullerine ilişkin veriler yardımıyla analiz etmiştir. Analizlerde ise Koentegrasyon ve çift değişkenli VAR model kullanılmıştır. Sonuçlar, turizme dayalı ekonomik büyümenin Kore için önemsiz olduğunu göstermiştir.

2. Veri

Bu çalışmada kullanılan 1992-2003 dönemlerine ait turizm gelirleri (T) ile gayri safi milli hasıla (Y) aylık değerleri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veri tabanından alınmıştır. Cari fiyatlarla ifade edilen GSMH verileri reel döviz kuru kullanılarak yeniden hesaplanmış ve

böylelikle her iki veri milyon dolar cinsinden ifade edilerek, çalışmada kullanılmak üzere doğal logaritmaları alınmıştır.

3. Ekonometrik Model

Bu çalışmada Türkiye'nin 1992 ve 2003 dönemleri arasındaki turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Buna göre, ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasında kurulan model,

$$\ln Y = \alpha_0 + \alpha_1 \ln T \quad (1)$$

şeklinde ifade edilmiştir.

Yukarıdaki 1 nolu denklemi tahmin etmek için öncelikle modeli oluşturan değişkenlerin dönem içinde birim kök içerip içermediği Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ile araştırılmıştır. Birim kök ile durağan hale getirilmiş olan serilerde, değişkenler arasında bir nedenselliğin olup olmadığı Granger Nedensellik testi yardımı ile sınanmıştır. Buna göre; iki değişken arasındaki nedensellik ilişkilerine ait denklemler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

- Turizm gelirlerinin, ekonomik büyümenin nedeni olduğuna dair kısıtlamalı ve kısıtlamasız ilişkiye ait modeller sırasıyla,

$$\ln T = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_i \ln T_{t-i} \quad (2)$$

$$\ln T = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_i \ln T_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i \ln Y_{t-i} \quad (3)$$

- Ekonomik büyümenin turizm gelirlerinin nedeni olduğuna dair kısıtlamalı ve kısıtlamasız modeller sırasıyla,

$$\ln Y = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \ln Y_{t-i} \quad (4)$$

$$\ln Y = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \ln Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \ln T_{t-i} \quad (5)$$

şeklinde oluşturulmuştur.

4. Bulgular

1 no'lu denklemi oluşturmadan önce bu denklemdeki değişkenlerin durağan olup olmadığı test edilmiştir. Buna göre turizm geliri ve GSMH

verileri ile yapılan Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Derece	ADF-t İstatistiği	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Turizm Gelirleri	Orj.	-4,961790	-3,4764	-2,8814	-2,5772
GSMH	Orj.	-5,226777	-3,4764	-2,8814	-2,5772

Tablo 2’ de görüldüğü üzere, her iki değişkenin orijinal hallerinde durağan olduğu yani değişkenler arasında bir eşbütünlük (koentegrasyon) olduğu sonucuna varılmıştır. Turizm gelirleri ile GSMH verileri sırasıyla ADF test istatistiğinde, sonuçlar mutlak olarak McKinnon kritik değerleri olan %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinden büyük olduğu için birim kökün olmadığı yani serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($4.961790 > 3.4764, 2.8814, 2.5772$).

Değişkenlerin orijinal hallerinde durağan olduğu tespit edildikten sonra, turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hangi yönde olduğu, başka bir deyişle ekonomik büyümenin mi turizm gelirlerini etkilediğini yoksa turizm gelirlerinin mi ekonomik büyümeyi etkilediğini ya da iki değişken arasında karşılıklı bir etkileşimin mi bulunduğunu belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Esas Hipotez	Gözlem	F Değeri	Olasılık
Turizm gelirleri, ekonomik büyümenin nedeni değildir	146	12,0182	0,00021
Ekonomik büyüme, turizm gelirlerinin nedeni değildir		12,4715	0,00011

Tablo 3’ deki test sonuçlarına göre; her iki değişken arasında karşılıklı bir nedenselliğin olduğu gözlemlenmiştir ($p < 0.01, 0.05$ ve 0.10).

Nedenselliğin yönünün tespit edilmesinden sonra çalışmamızın temelini teşkil eden 1 no’lu denklemdeki turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gösteren regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tablo 4’ de bu modele ilişkin elde edilen sonuçlar verilmiştir.

Tablo 4. Regresyon Modeline İlişkin Test Sonuçları

$\ln Y = \alpha_0 + \alpha_1 \ln T$	α_0	α_1	R^2	d-w
Katsayılar	7,7322	0,3168	0,468	0,696018
t- değerleri	39,021	8,9315		

Buna göre, turizm gelirlerinde meydana gelen bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0,3168 birim arttırdığı görülmüştür. Bağımsız değişken (T) katsayısı olarak ifade edilen α_1 parametresi, %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde bir etki meydana getirdiğini göstermektedir ($8,93 > 1,96$ ve $2,33$).

Yine bu modeldeki bağımsız değişkeni ifade eden turizm gelirlerindeki değişmelerin ekonomik büyüme verilerindeki değişmeleri yaklaşık olarak %47 oranında açıkladığı görülmüştür ($R^2 = 0,468$).

Sonuç

Ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra, ihtiyaç duyulan döviz daha az kaynak ve çaba ile kazandırması açısından turizm, ülkelerin üzerinde önemle durduğu sektörlerden biri haline gelmiştir.

Benzer nedenlerle Türkiye de bu yönde teşvik politikaları uygulayarak sektörün gelişimini hızlandırmıştır. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bu tür politikalar olumlu sonuçlar vermiş turizm gelirlerindeki artış oranı da yükselmiştir. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı ise %1'lerden %5'lere kadar çıkmıştır.

Türkiye'de turizm gelirlerinde meydana gelen yükselmenin ekonomik büyümeyi hangi yönde ve nasıl etkilediği, bu çalışmada nedensellik ve regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir. Analizde 1992-2003 dönemine ait aylık GSMH ile turizm gelirlerine ilişkin veriler kullanılmıştır. Ampirik bulgular, iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermiştir. Ancak araştırmanın temeli, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dayandığından bağımsız değişkenin turizm gelirleri olduğu tek yönlü regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda turizmdeki %10'luk

sürekli bir büyümenin GSMH'yı %3 gibi bir oranda büyüttüğü görülmüştür.

Kaynakça

Eugenio-Martin, jun Luis (2004), "Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach", <http://www.feem.it> (20/09/2004).

Gujarati, Damodar N. (2001), **Temel Ekonometri**, Çev: Ümit Şenesen ve Gülay G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Karlık, Rıdvan (1997), **Türkiye Ekonomisi**, Yenilenmiş 5. Baskı, Beta Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Kasman, Saadet ve Adnan Kasman (2004), "Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi", **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı: 220.

Katırcıoğlu, Salih ve İlhan Öztürk (2000); "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Turizm Sektörünün Yeri ve Ekonomik Büyümeye Olan Etkisi", <http://econturk.org.tr>, (09/09/2004).

Kutlar, Aziz (2000), **Ekonometrik Zaman Serileri Teori ve Uygulama**, Gazi Kitabevi, Ankara.

Oh, Chi-Ok (2003), "The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy", <http://www.sciencedirect.com>, (15/08/2004).

<http://www.dpt.gov.tr> (18/09/2004)

<http://www.tcmb.gov.tr> (10/08/2004)